

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА МОБІЛЬНІСТЬ У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

INTELLECTUAL MOBILITY IN SCIENTIFIC DISCOURSE

У статті висвітлено феномен інтелектуальної мобільності, що постає фундаментом для здійснення усіх існуючих видів мобільності, адже є каркасом раціонально зумовлених дій особистості. Крім цього, у статті розглянуто ретроспективу дослідження інтелектуальної мобільності у соціоантропоцентричних науках та особливості її інтерпретації у соціології. На основі аналізу обмежень та недоліків існуючих інтерпретацій, запропоновано авторське визначення інтелектуальної мобільності.

Поняття мобільність, в широкому сенсі, позначає здатність індивіда чи групи до адаптації і реадaptaції в надзвичайно мінливому світі, готовність адекватно реагувати на зміни, що відбуваються під впливом зовнішніх факторів або внутрішніх протиріч. Нерівність можливостей в умовах ринкової економіки, загострення проблеми вибору в період військового стану, соціальна нестабільність призводять до того, що мобільність особистості стає засобом не тільки самореалізації особистості, але, часом, і способом її виживання.

Усвідомлюючи значущість власного інтелектуального розвитку, сформованості інтелектуальної мобільності, потребу в інтелектуальній діяльності, особистість виробляє визначену модель майбутніх дій. Отже, мотивація є важливим компонентом інтелектуальної мобільності фахівця, тому що впливає на створення необхідних відносин, досвіду особистості, професійно значущих якостей, майстерності, що забезпечують індивіду свідоме здійснення діяльності. У структурі інтелектуальної мобільності не менш важливою особистісною якістю є волевольові риси, що передбачають здатність тривало, не знижуючи активності, домагатися поставленої мети, незважаючи на труднощі й перешкоди. Отже, можна стверджувати, що на сучасній стадії інформаційного суспільства тільки інтелектуально мобільні особистості зможуть адаптуватися до радикальних змін навколишнього світу і проявляти свою професійну компетентність та потребу в самореалізації. Інтелектуальна мобільність визначає успішність у навчанні, в оволодінні новим видом діяльності, а також готовність до обміну ідеями, думками як у професійному середовищі, так і в повсякденному житті.

Ключові слова: інтелектуальна мобільність, соціологія, філософія, політологія, економіка, психологія, педагогіка

The article highlights the phenomenon of intellectual mobility, which becomes the foundation for the implementation of all existing types of mobility, because it is a frame of rationally determined actions of an individual. In addition, the article examines the retrospective study of intellectual mobility in social and humanitarian sciences and the peculiarities of its interpretation in sociology. Based on the analysis of limitations and shortcomings of existing interpretations, the author's definition of intellectual mobility is proposed.

The concept of mobility, in a broad sense, denotes the ability of an individual or group to adapt and readapt in an extremely changing world, the readiness to respond adequately to changes occurring under the influence of external factors or internal contradictions. Inequality of opportunities in the conditions of a market economy, aggravation of the problem of choice in the period of martial law, social instability lead to the fact that the mobility of the individual becomes a means not only of self-realization of the individual, but sometimes also a way of his survival.

Aware of the importance of one's own intellectual development, the formation of intellectual mobility, the need for intellectual activity, the student produces a defined model of future actions. Therefore, motivation is an important component of the intellectual mobility of a specialist, because it affects the creation of necessary relationships, personal experience, professionally significant qualities, skills that provide an individual with conscious implementation of activities. In the structure of intellectual mobility, an equally important personal quality is willpower, which implies the ability to achieve a set goal for a long time, without reducing activity, despite difficulties and obstacles. Therefore, it can be argued that at the current stage of the information society, only intellectually mobile individuals will be able to adapt to radical changes in the surrounding world and demonstrate their professional competence and need for self-realization. Intellectual mobility determines success in learning, in mastering a new type of activity, as well as readiness to exchange ideas and opinions both in a professional environment and in everyday life.

Key words: intellectual mobility, sociology, philosophy, political science, economics, psychology, pedagogy.

УДК [316.444:159.925]:001.8
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.39.4>

Мікула А. І.

аспірантка кафедри історії та теорії соціології
Львівський національний університет імені Івана Франка

Одним з видів мобільності, що користується широким науковим інтересом, є інтелектуальна мобільність як здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, гнучкість мислення, що дозволяє знаходити нестандартні рішення, творча ініціатива. Інтелектуальна мобільність – це динамічна інтегративна характеристика особистості, в якій можна виділити кілька рівнів. Когнітивний, що виявляється в здатності до пізнавальної діяльності, вміння швидко навчатися, освоювати нове, засвоювати і переробити

інформацію. Креативний рівень реалізується в творчих здібностях особистості, потреби саморозвитку, внутрішньої свободи; рефлексивний, що відображає здатність до аналітичного критичного мислення. Мотиваційно-волевольовий, що виявляється в цілеспрямованості, вираженому рівні домагань, здатності чітко формулювати завдання, потреба в досягненні своїх цілей. Комунікативний рівень характеризує здатність контактувати, спілкуватися, інкультуруватися в нових умовах; а технологічний – забезпечує достатній ступінь сво-

боди в отриманні і обробці інформації в електронному форматі.

Необхідність дослідження інтелектуальної мобільності визначається відсутністю теоретико-методологічної і методичною розробленістю зазначеної проблеми та потребою суспільства у інтелектуально мобільних фахівцях з високим рівнем професійної компетентності, готових кваліфіковано здійснювати інноваційну діяльність. Окрім цього, актуальність зумовлена тим, що в своїй сутності інтелектуальна мобільність передує чи слідує іншим видам мобільності, тобто знаходиться з ними у тісному взаємозв'язку, тому дослідження інтелектуальної мобільності буде корисним і для кращого розуміння усіх процесів мобільності.

«Великий тлумачний словник сучасної української мови» визначає «мобільність» як іменник до «мобільний», а останній, у свою чергу, як «1. Здатний до швидкого пересування; рухливий. 2. Здатний швидко орієнтуватися в ситуації, знаходити потрібні форми діяльності» [1, с. 314].

Проблема мобільності та її видів є предметом дослідження різних наук: філософії, політології, економіки, педагогіки, психології та соціології. У найширшому сенсі поняття мобільності можна визначити як здатність (готовність) до руху, змін. Саме слово «мобільність» походить від латинського «mobilitas» й увійшло до основних європейських мов не пізніше кінця XV ст. [2, с. 238–239].

З позицій філософії, поняття «мобільність» є важливим атрибутом соціального буття, що розглядається як спосіб існування відкритої нелінійної системи, утвореної взаємодією соціальних суб'єктів, динамічних й статичних елементів, що включає в себе, константні й змінні складові, способів практичного мислення, ідеологічних поглядів, ціннісних орієнтацій, що розвиваються. Постійними елементами соціального буття виступають такі категорії й поняття, як менталітет, соціальна пам'ять, духовний стрижень особистості, стабільне «ядро», утворене цінностями високого рангу. До динамічних же елементів належать: «соціальна зміна», «соціальний процес», «соціальна динаміка». У випадку, коли зовнішня сторона змін через зміни в соціальній системі відбивається у взаємному розташуванні підсистем, можна говорити про об'єктивну складову, а от суб'єктивна складова представлена соціокультурною мобільністю особистості. Про мобільність писав визначний філософ і соціолог Г. Зімель. Щоправда, він називає цю рису у своїй праці «рухом». Мобільність вбачається у «формі узагальнення... у причині, через яку деяка група рухається, на відміну від деякої іншої групи, зафіксованої в просторі» [3, р. 160].

У політології центральним поняттям постає політична мобільність, що являє собою багато-

вимірний політичний процес, що характеризує внутрішній стан політичної системи, її функціональне навантаження та ресурсний потенціал, а також результативність її взаємодії з навколишнім середовищем. Політична мобільність є допоміжним механізмом формування політичної еліти суспільства, яка впливає на суспільний розвиток, сприяє ротації прошарку політичних управлінців та формуванню політичного класу. Самореалізація в політичній сфері для особистості / групи є своєю чергою реалізацією очікувань і амбіцій, а також потреби в досягненні престижу та доступу до системи перерозподілу актуальних ресурсів. Таким чином, перманентні «виклики» сприяють формуванню або деградації правлячих кіл. А. Тойнбі виділяв декілька типів «викликів», які актуальні й на даний час. Серед них можна навести окремо: несприятливі природні умови, військові напади, розпад окремих цивілізацій [4, р. 533].

Проблема мобільності в економіці, зокрема, пов'язана з розглядом професійної мобільності як елементу ринкової організації праці, а саме: відтворення трудових ресурсів, зміни професійного і кваліфікаційного статусу робітників як виробників і споживачів матеріальних благ [5, с. 62–68].

Інтереси економістів зосереджені, в основному, на вивченні економічних аспектів мобільності робочих місць, зокрема на міграційній здатності робочої сили (наприклад, на витратах на перепідготовку робочої сили та її переміщення). Відтак, трудова мобільність індивідів вивчається економістами як чинник економічних процесів, а феномен мобільності постає багаторівневим явищем, яке вимагає інтегративного та міждисциплінарного вивчення.

Докорінне реструктурування економічної системи в Україні, формування та видозміни ринку праці, питання перекваліфікації та підвищення кваліфікації повинні розглядатися економістами на рівні держави, більше того, супроводжуватись відповідними корективами у стратегії освіти. Потрібно поступово реконструювати галузеву структуру освіти та переходити до безперервної освіти, яка відповідає сучасним потребам ринкової економіки.

На початку XXI століття зміни в соціально-економічній сфері потребують розробки та впровадження нових підходів до формування змісту підготовки фахівців у педагогіці. Для забезпечення соціально-економічного розвитку державі потрібні конкурентоспроможні фахівці, які не тільки мають можливість обирати, приймати важливі рішення, а й бути мобільними на ринку праці. Поза сумнівом, сьогодення зумовлює необхідність пошуку нових підходів до підготовки фахівців, найголовнішими рисами яких є освіченість, професійна компетентність, самостійність, професійна та інтелектуальна мобільність, здатність

до творчості, самоорганізації, саморозвитку, освіти впродовж життя.

До питання мобільності звертається чимало вчених, асоціюючи його з ідеями євроінтеграції, гуманізації освітнього процесу. Інтенсифікація досліджень означеної проблеми пояснюється реальним зростанням процесів мобільності та посиленням їхньої значущості у контексті розвитку суспільства. Звідси виникає закономірність, що освіта, навіть найдемократичніша, за правильного функціонування й виконання своїх соціальних функцій, є діючим механізмом стратифікації суспільства, а також одним з чинників як соціальної, так і інтелектуальної мобільності.

Одиницею окремого аналізу у педагогічній площині інтелектуальна мобільність стала у дисертаційній роботі Г. Міхненко «Формування інтелектуальної мобільності майбутніх інженерів в умовах освітнього середовища технічного університету», де було обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність реалізації педагогічних умов формування інтелектуальної мобільності майбутніх інженерів в умовах освітнього середовища технічного університету. Окрім цього, було з'ясовано, що поняття інтелектуальної мобільності походить із соціологічних досліджень мобільності, має складний, багатоаспектний характер та знайшло відображення у різних тлумаченнях цього феномену як у галузі соціології, так і психології та педагогіки [6, с. 17–22].

Соціально-психологічні підходи до вивчення процесів мобільності полягають у поділі чинників на дві групи: суб'єктивні та об'єктивні. Об'єктивні чинники визначають якісні характеристики індивідів, до яких відносяться:

- демографічна характеристика (стать, вік, фізичні та інші дані);
- кваліфікаційно-професійні дані (загальні та спеціальні знання, професія, кваліфікація, досвід роботи та інші);
- особисті якості (працемобільність, трудова і громадська активність та результативність, орієнтації, установки тощо).

У суб'єктивному аспекті проблеми, мобільність буде залежати від таких індивідуальних особливостей осіб, як потреби, ціннісні орієнтації, інтереси, моральні якості та інші суттєві мотиви. Загалом, схема загальної поведінки особистості, в яку вписується і мобільність, подається переважно у формі специфічного процесу, що визначається подібними основними елементами: інтереси – потреби – мотиви. [7, с. 420].

Розглянуті підходи щодо вивчення процесу мобільності дають змогу зробити висновки, що економічні, соціально-психологічні та педагогічні аспекти проблеми слід розглядати як ступені послідовної конкретизації уявлення про мобільність, починаючи з аналізу її місця

в економічному житті суспільства, поступово включаючи в аналіз діючі в цій сфері позаекономічні відносини, і закінчуючи дослідженням впливу на мобільність типів особистості, їхніх взаємовідносини з мікросередовищем тощо.

У соціології поняття мобільності зазвичай розглядається у контексті соціальної мобільності. Поняття «соціальна мобільність» було введено П. Сорокіним у 1927 р. Під поняттям соціальної мобільності Сорокін розумів будь-яке явище переміщення індивідуального або соціального об'єкта чи цінностей – всього, що створене або модифіковане діяльністю людини, – з одного положення в інше [8, р. 348].

Західна соціологічна думка, вивчаючи соціальну мобільність, зосередилася на дослідженні переходів, переміщень з одних соціальних верств у інші. Емпіричне вивчення процесів мобільності почалося в перші роки після II світової війни, у 50-ті роки розгорнулося в ряді країн (Великобританія, Швеція), але головними носіями класичних зразків методики та статистичного аналізу процесів мобільності є американські соціологи. Професійний поділ розглядається як одна з провідних ознак стратифікації (J. Goldthorpe, P. Sorokin, E. Wright). Іншою віссю диференціації соціального простору є поділ за статусними ознаками (R. Linton, R. Merton, T. Parsons). Ця вісь диференціації соціального простору, яка пов'язана з розподілом індивідів на певні статуси, передбачає існування нерівності, ієрархії за статусними ознаками. Ще одна вісь розширення соціального простору відсилає до диференціації за ознакою престижу (P. Blau, O. Duncan, E. Edwards, R. Hodge, D. Treiman, M. Weber та ін.) [9, с. 6].

Відомим дослідником мобільності є британський соціолог Дж. Уррі, який присвятив даній темі свою працю «Мобільності». Аналізуючи дану його роботу, зрозуміло, що Дж. Уррі зробив «прорив» у питаннях дослідження мобільностей. Автор пропонує широке поняття мобільності, градує його на чотири категорії розуміння. По перше, термін «мобільність» Дж. Уррі використовує для означення того, що рухається або здатне рухатись. Другою категорією розуміння автор називає тлумачення даного терміну як іншомовного слова: «... в англійській мові з «мобільністю» пов'язаний «натовп» (mob)... «Моб» тому і вважається безладним, що він мобільний, не повністю знаходиться в рамках...» [10, р. 200].

Третьою категорією розуміння мобільності Дж. Уррі бачить традиційне значення цього поняття у філософії, тобто соціальну мобільність. Четвертою категорією є так звана «довгострокова мобільність» і має значення міграційної мобільності, тобто «географічного переміщення» [10, р. 201].

У вітчизняній соціології перші відгуки на бурхливе зростання нових напрямків дослід-

жень західної соціології датуються кінцем 50-х – поч. 60-х років XX століття. Дотичними до інтелектуальної мобільності у соціології можна вважати дослідження впливу сучасної соціально-економічної ситуації в Україні на переміщення між різними соціальними позиціями; тенденції міжгенераційної мобільності; престиж професій та професійну мобільність; структурну та обмінну мобільність; практики виживання або вимушену професійну, трудову мобільність в роботах таких українських соціологів, як С.О. Макеев, С. Войтович, І.М. Прибиткова, С.М. Оксамитна, О.В. Симончук, Н.В. Коваліско та інші.

У дослідженні процесів мобільності, соціологи зосереджують основну увагу насамперед на переміщеннях індивідів, шансах на кар'єру, а також фактах її усвідомлення, на цілях і мотивах трудової мобільності, а економічні явища аналізують як чинники її формування. Н.В. Коваліско досліджує трудову мобільність як елемент ринкової організації праці та розкриває її, по-перше, як категорію ринку праці, що означає здатність та готовність працівника до зміни місця трудової діяльності; по-друге, як процес руху робочої сили в галузево-територіальному та професійно-кваліфікаційному аспектах. А.Г. Хоронжий вказує на те, що «реалізація нової стратегії вимагає нових якостей працівника, насамперед адаптивності, тобто готовності до освоєння змін. Потрібна й нова система ціннісних орієнтацій – уміння орієнтуватися в значному діапазоні професій і спеціальностей, можливість їх освоєння, а також прагнення до високих заробітків, досягнення успіху» [11, с. 100–165].

С. Оксамитна, досліджуючи міжгенераційну соціальну мобільність, розрізняє дві її форми – абсолютну і відносну. Абсолютна мобільність визначається як загальна частка індивідів загалом чи серед кожної виокремленої вікової когорти, які змінили класову або освітню належність порівняно з батьками. Ті, що не змінили соціальної належності, вважаються іммобільними. Зміна класової чи освітньої належності може відбуватися як перехід або до вищих класових і статусних категорій, або до нижчих. Тому загальна абсолютна мобільність об'єднує два основні підтипи: висхідну і низхідну. Натомість відносну мобільність вимірюють як співвідношення шансів індивідів різного соціального походження переміститися до того чи того класу або залишитися у класі за походженням. Відносна мобільність концептуалізується також як соціальна рухливість (*social fluidity*), зв'язок між соціальним походженням і належністю індивідів, як нерівність можливостей, як порівняльна оцінка переваг одних соціальних спільнот на протизагу іншим [12, с. 33].

У соціологічному дискурсі термін «інтелектуальна мобільність» з'являється у класифіка-

ції видів мобільності О. Білик. Вона визначає інтелектуальну мобільність як «спроможність аналізувати, оцінювати та продуктивно використовувати зростаючі потоки інформації, застосовувати свої знання та досвід для розв'язання виробничих і соціальних завдань, продукувати нові ідеї». При цьому науковець пропонує методикку кількісного оцінювання реалізації мобільності населення України, яка ґрунтується на розрахунку показників, що характеризують: продовження навчання населенням (освітня мобільність), проходження підвищення кваліфікації та навчання нових професій (професійно-кваліфікаційна мобільність), винахідницьку та науково-дослідну активність населення (інтелектуальна мобільність), масштаби трудової міграції (територіальна мобільність) [13, с. 9].

Розглянувши феномен інтелектуальної мобільності у науковому дискурсі, слід уточнити її визначення, враховуючи існуючі обмеження та недоліки. Визначаємо **інтелектуальну мобільність** як *спроможність до швидкої реакції особистості на зміни соціальних обставин навколишнього світу, що передбачає готовність до свідомої відмови від шаблонів та усталених моделей поведінки у прийнятті раціональних рішень*.

Варто зазначити, що спроможність виникає внаслідок досвіду людини, який ґрунтується на формуванні позитивного ставлення до інтелектуальної діяльності, усвідомленні мотивів і потреб у неї, об'єктивації її предмета і способів взаємодії з ним. Від того, чи буде це ставлення позитивним або негативним, короточасним, випадковим або стабільним, значною мірою залежить ефективність діяльності, ступінь активності особистості, з якою та буде прагнути одержати позитивні результати у своїй праці.

Наглядні приклади інтелектуальної мобільності проілюстровано у соціологічному дослідженні про мотиви переїзду в іншу країну й мотиви потенційного повернення (неповернення) висококваліфікованих українських фахівців-мігрантів, яке було проведено О. Даниленко та Т. Панченко у 2020. Аналіз матеріалів інтерв'ю в контексті потенційного повернення в Україну дозволив авторам розділити опитаних на дві умовні групи:

- 1) «не виключають такої можливості» – ті, хто міг би колись повернутися в Україну;
- 2) «не хотіли би повертатися в Україну односторонньо» – ті, для кого такий сценарій наразі неприйнятний.

Окрім того, в процесі дослідження встановлено причини блокування потенційного повернення та знайдено «зачіпки» для стимулювання такого повернення. У ході дослідження виявлено та описано комплекс заходів на рівні держави, які можуть сприяти поверненню

висококваліфікованих українських фахівців у свою країну, серед них, зокрема, такі:

- пільгове кредитування для придбання житла фахівцями, які повертаються; гарантії безмитного провезення особистих речей (у тому числі автомобіля) для тих, хто повертається додому;

- пільгове кредитування для відкриття свого бізнесу в Україні тими, хто повертається;

- індивідуальний супровід сімей, які виявили бажання повернутися в Україну, у тому числі адресна допомога з оформленням документів;

- надання місць для дітей у дитячих садках, школах, установах позашкільної освіти;

- додаткові реінтеграційні заходи для дітей шкільного віку;

- введення преференцій при працевлаштуванні для фахівців, які повертаються додому, і членів їхніх сімей [14, с. 4].

Комплекс заходів для тих, хто повертається, можна об'єднати в межах загальнодержавної програми для повернення висококваліфікованих фахівців, яку пропонується назвати жовто-блакитна карта (Yellow-Blue Card). За аналогією з європейськими програмами (як, наприклад, європейська Blue Card або австрійська Red-White-Red Card) ця програма має бути орієнтована на висококваліфікованих фахівців, у яких зацікавлена Україна, але саме з акцентом на їхнє повернення у свою країну. Крім того, на рівні підприємств, компаній, за аналогією з «релокаційним пакетом», який зарубіжні компанії пропонують висококваліфікованому фахівцеві, який від'їжджає з України, доцільно запропонувати аналогічний релокаційний пакет для повернення (його можуть пропонувати компанії, які бажають повернути фахівців, що виїхали). Крім прямих заходів, пов'язаних із рееміграцією і реінтеграцією, держава й суспільство цілком здатні вводити непрямі заходи, стимулювати розвиток мережі громадянської освіти, у тому числі шляхом залучення до цієї діяльності тих українців, які повернулися з Європи або продовжують працювати за межами країни. Як носії європейських цінностей, вони можуть ділитися своїм досвідом їх освоєння на рівні повсякденних практик, наводячи приклади конкретних кейсів, що дозволить ініціювати зміни від мікрорівня – до макрорівня [14, с. 5].

Ще один приклад інтелектуальної мобільності продемонстровано у соціологічному дослідженні, проведене Міждисциплінарною лабораторією досліджень війни в Україні «Біженці з України в Польщі – хто вони?». У цьому дослідженні відображено середньостатистичний соціально-демографічний портрет українського біженця у Польщі: середнього віку жінка з дітьми, що має вищу освіту, до війни проживала у місті, добре матеріально забезпечена, прибула до Польщі з центральної

України, ніколи не була в цій країні раніше або перебувала тут короткостроково.

Згідно опитування: українці проживають у Польщі понад місяць у будинках чи квартирах, які самі орендують. Країну обрали свідомо, оскільки добре оцінюють рівень наданої їм допомоги. Третина респондентів працює дистанційно в Україні. Більшість із них хотіли б працювати та вивчати польську мову. Три чверті мають проблеми з психічним здоров'ям, а близько половини мають високий рівень дистресу. Половина з них має намір повернутися додому в Україну одразу після закінчення війни. Більшість респондентів – жінки 97%, їх середній вік – 36 років. 76% мають вищу освіту, 91% проживали в місті. Найбільше українських біженців прибуло в Польщу з центральної України (46%), західної (22%), південної (19%) та східної (13%). Близько $\frac{3}{4}$ респондентів оцінили рівень свого матеріального становища в Україні до початку війни як «добрий», з них 25% мали «середній» рівень, а 52% – «добрий» та «дуже добрий» [15].

Висновки. Таким чином, у статті було розглянуто різні тенденції щодо висвітлення проблеми інтелектуальної мобільності у соціологічних науках та особливості її інтерпретації у соціології. На онові аналізу обмежень та недоліків існуючих інтерпретацій, запропоновано авторське визначення інтелектуальної мобільності як спроможності до швидкої реакції особистості на зміни соціальних обставин навколишнього світу, що передбачає готовність до свідомої відмови від шаблонів та установлених моделей поведінки у прийнятті раціональних рішень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. A Dictionary of the Derivations of the English Language. London and Glasgow : William Collins, Sons, and Company, 1872. 377 p.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ – Ірпінь : Перун, 2005. 682 с.
3. Simmel G. The Philosophy of Money. London : Routledge, 1990. 616 p.
4. Toynbee, Arnold J. A Study of History, 12 vols. London & New York : Oxford University Press, 1934–1961. 690 p.
5. Сбруєва А. А. Глобальні та регіональні тенденції розвитку вищої освіти в умовах побудови суспільства знань : препринт. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2008. 80 с.
6. Міхненко Г. Генеза поняття «інтелектуальна мобільність фахівця». *Рідна школа*. 2012. № 10. С. 17–22.
7. Варій М. Й. Психологія : навч. посібник. Для студ. вищих навчальних закладів. Київ : Центр учбової літератури, 2009. С. 288.
8. Sorokin P. (1959). Social and Cultural Mobility. New York: The Free Press. 588 p.
9. Мацко-Демиденко, І.В. Зразки мобільної та іммобільної поведінки жителів малих міст : автореф.

дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.03. НАН України, Ін-т соціології. Київ, 2019. 13 с.

10. Urry J. *Mobilities* / JohnUrry. Cambridge: Polity Press, 2007. 335 p.

11. Коваліско Н. В., Хоронжий А. Г. Регіональна трудова мобільність. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2002. С. 100–165.

12. Оксамитна С. Міжгенераційна соціальна мобільність у фокусі академічних і соціально-політичних інтересів. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2012. № 3, С. 28–44.

13. Білик О. М. Мобільність в системі людського капіталу: методика оцінювання та напрями активіза-

ції : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.07 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика». Держ. вищий навч. заклад «Київ. нац. економ. ун-т ім. В. Гетьмана». Київ, 2009. 20 с.

14. Оксана Даниленко, Тетяна Панченко Високкваліфікований український фахівець у Німеччині та Польщі. Аналіз кейсів у Мюнхені, Кракові й Вроцлаві. Харків : Видавець О. А. Мірошніченко, 2020. 100 с.

15. Кубай І. 76% з вищою освітою. Хто з українців виїхав до Польщі. *Евакуація.city*. URL: <https://evacuation.city/articles/214861/76-z-vischoyu-osvitoyu-hto-z-ukrainciv-viihav->